

УДК 371.134:371.125:001.8

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОСТОРОВОГО ПІДХОДУ
ДО ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ****Гуренко О. І.**

Стаття присвячена розкриттю сутності освітньо-просторового підходу як методологічного концепту в системі полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів. На основі аналізу наукових праць з'ясовано, що полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів включає організацію та зміст педагогічного процесу, спрямованого на формування особистості майбутнього фахівця, здатного жити й діяти в полікультурному суспільстві. Одним із методологічних підходів до полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів, на основі якого створюється полікультурний освітній простір вищого педагогічного навчального закладу, є освітньо-просторовий підхід. Його запровадження сприяє накопиченню й рефлексуванню студентом власного індивідуального досвіду життєдіяльності в полікультурному середовищі на мега-, мезо- та мікрорівнях і побудові індивідуальних освітніх траєкторій професійного зростання.

Ключові слова: полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів, освітньо-просторовий підхід, вищий педагогічний навчальний заклад.

Статья посвящена раскрытию сущности образовательно-пространственного подхода как методологического концепта в системе поликультурного образования будущих социальных педагогов. На основе анализа научных работ установлено, что поликультурное образование будущих социальных педагогов включает организацию и содержание педагогического процесса, направленного на формирование личности будущего специалиста, способного жить и действовать в поликультурном обществе. Одним из методологических подходов к поликультурному образованию будущих социальных педагогов, на основе которого создается поликультурное образовательное пространство высшего педагогического учебного заведения, является образовательно-пространственный подход. Его внедрение способствует накоплению и рефлексированию студентом собственного индивидуального опыта жизнедеятельности в поликультурной среде на мега-, мезо- и микроуровнях и построению индивидуальных образовательных траекторий профессионального роста.

Ключевые слова: поликультурное образование будущих социальных педагогов, образовательно-пространственный подход, высшее педагогическое учебное заведение.

The article reveals the essence of the educational-spatial approach as a methodological concept in the system of polycultural education of future social teachers. An analysis of the scientific works shows that polycultural education of future social teachers includes the organization and content of the educational process aimed at the formation of a future professional personality, able to live and work in a polycultural society. One of the methodological approaches to polycultural education of future social teachers, on the basis of which a multicultural educational environment of a higher pedagogical educational institution is created, is the educational-spatial approach. Its implementation contributes to the accumulation of and reflection on one's own individual life experience in a polycultural environment at mega-, meso- and micro-levels and construction of individual educational trajectories of professional growth.

Key words: polycultural education of future social teachers, educational-spatial approach, higher pedagogical educational institution.

Постановка проблеми. У сучасних умовах загострення політичної та соціальної ситуації в Україні особливого значення набуває діяльність соціальних педагогів у поліетнічному суспільстві, насамперед серед дітей та молоді. У зазначеному контексті спеціальна підготовка майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого педагогічного навчального закладу є, безперечно, актуальною. Відтак зміст і мето-

дика професійної підготовки повинна включати полікультурну освіту майбутніх соціальних педагогів.

Провідною ідеєю нашого дослідження є положення про те, що полікультурна освіта є підсистемою загальної педагогічної системи вищого педагогічного навчального закладу, включає організацію та зміст педагогічного процесу, побудованого на партнерських суб'єкт-суб'єктних взаєминах між викладачами й студентами, ґрунтується на принципах гуманізму, культурного діалогу, ураховуючи багатокультурність (етнічну, релігійну, мовну, соціальну тощо) професійного середовища, та спрямовується на формування особистості майбутнього фахівця, здатного жити й активно діяти в полікультурному суспільстві.

Одним із концептуальних підходів до полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів на рівні конкретно-наукової методології є освітньо-просторовий підхід, запровадження якого сприяє накопиченню й рефлексуванню студентом власного індивідуального досвіду життєдіяльності в полікультурному середовищі на мега-, мезо- та мікрорівнях і побудові індивідуальних освітніх траєкторій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню загальних проблем полікультурної освіти присвячені праці В. Аношкіної, Д. Бенкса, В. Болгаріної, В. Борисенкова, Ю. Давидова, Л. Горбунової, О. Грауман, О. Гукаленко, Г. Дмитрієва, М. Євтуха, Є. Єршова, М. Красовицького, О. Латишевої, В. Макаєвої, С. Нієто, М. Певзнера, О. Плахотнік, В. Подобєда, Л. Садикової, С. Сисоєвої, Л. Супрунової, А. Суценка та ін.; зарубіжного досвіду запровадження полікультурної освіти – І. Балицької, І. Бессарабової, О. Будні, Я. Гулецької, М. Дюжакової, О. Івашко, О. Ковальчук, Ю. Короткової, Т. Лаврової, О. Мілютіної, М. Нагач, С. Наушабаєвої, В. Погребняка, В. Поліщук, Л. Пуховської та ін.; навчання в контексті діалогу культур – В. Біблера, А. Гадомського, Ю. Пасова та ін.; дидактичних можливостей полікультурного освітнього простору навчального закладу – В. Василенко, Ш. Демисенової, І. Колоколової, І. Лабушкіної, Г. Міронової, Ф. Сисоєвої, Ю. Фокєєвої, А. Шогенова та ін. Культурологічна спрямованість змісту освіти у вищій школі розкрита в наукових доробках З. Донець, Т. Зюзіної, Т. Іванової, Н. Крилової, А. Рижанової, Н. Саєнко, О. Шевнюк та ін.

Дидактичні й прикладні аспекти освітньої підготовки майбутнього педагога до міжкультурної взаємодії викладено в працях Т. Атрощенко, Н. Галькової, В. Сафонової та ін. Загальнопедагогічні основи полікультурної освіти студентів вивчені Н. Агафоновою, Л. Галузою, О. Говердовською, О. Гукаленко, Н. Івановою, К. Нечаєвою, Ю. Плехановою та ін. Особливості полікультурної підготовки майбутніх педагогів розглянуті в наукових розвідках Ю. Агранат, К. Баханова, А. Брагіної, Л. Гайсіної, Л. Воротняк, Л. Гончаренко, Л. Чередниченко, Н. Якси та ін.

На сьогодні вивчені різні аспекти професійної підготовки соціальних педагогів: теоретичні й методичні основи (О. Безпалько, П. Гусак, М. Євтух, Л. Міщик та ін.), досвід професійної підготовки соціальних педагогів у європейських країнах (В. Поліщук, Ю. Поліщук), підготовка до соціально-правової діяльності (І. Ковчина), організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді (С. Пащенко), роботи з громадськими та молодіжними організаціями (О. Лісовець), деонтологічна підготовка (М. Васильєва), особливості особистісного розвитку майбутнього соціального педагога (Р. Вайнола) та ін., але питання специфіки діяльності соціального педагога в полікультурному середовищі та система дидактичної підготовки майбутнього соціального педагога до здійснення такої діяльності в цих дослідженнях лише частково розкриті.

Мета статті – на основі аналізу наукових праць розкрити сутність освітньо-просторового підходу як методологічного концепту в системі полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. У контексті полікультурної освіти студентів вищого навчального закладу велика увага надається вивченню освітньо-просторового підходу (В. Борисенков, О. Гукаленко, Ш. Демисенова, І. Колоколова, І. Лабушкіна, Р. Туктарова, Ф. Сисоєва, Ю. Фокєєва, Е. Хакімов, А. Шогенов та ін.). На думку Р. Туктарової, цей підхід дає підстави для переведення освіти з репродуктивної технократичної суб'єкт-об'єктної парадигми на людиноствердуювальну, гуманну, в якій людина розуміється як така, що самостійно мислить і здатна до активного породження власних культурних смислів. Просторовий підхід – це погляд на освітній

процес з позиції визначення освітнього простору – “поля можливостей для освіти”, що задає певні межі, всередині яких потенційно допустима реалізація нескінченної кількості варіантів взаємо- та самоосвіти [10].

Укажемо на особливості застосування освітньо-просторового підходу до полікультурної освіти студентів вищого педагогічного навчального закладу. Навколо студента завжди є освітнє середовище. Воно включає різні освітні системи, реальних людей і віртуальні образи, природні та штучні об'єкти та явища, які впливають на формування світогляду. Також у кожного студента є життєвий простір – особиста територія, друзі тощо. Це “приватний” простір накопичення і прояву досвіду життєдіяльності та нормотворчості. Простір стає освітнім тоді, коли на території життєвого простору студента цінності культури переводяться ним самим у внутрішній план дій. На відміну від культурного середовища, освітній простір – це місце і час для реалізації студентом можливостей освіти власного “Я” – перетворення себе через внутрішню нормотворчість, через прояв здібностей до самодіяльності, самоорганізації, самоаналізу, а також до співчуття, співпереживання, співдружності.

Можливість переведення культурного середовища студента в освітній простір полягає в педагогічній участі. Основним у роботі педагога замість розробки та проведення окремих занять стає створення умов для освіти студента в усіх основних просторах його життя – в сім'ї, навчальному закладі, а також у компанії однолітків, у спілкуванні зі значущими дорослими.

Поняття “освітній простір” стає методологічною основою для розробки та реалізації процесу гуманізації освіти: розуміння освіти крізь призму поняття освітнього простору виводить розробника на необхідність забезпечення ціннісно-гуманного наповнення місць – територій, усередині яких у студента з'являються можливості накопичувати й рефлексувати власний індивідуальний досвід життєдіяльності та будувати індивідуальні освітні маршрути.

На нашу думку, освітньо-просторовий підхід є одним з методологічних концептів у системі полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів, який дозволяє побудувати полікультурний освітній простір вищого педагогічного навчального закладу.

Зарубіжні й вітчизняні педагоги досліджували проблему створення полікультурного освітнього простору навчального закладу. Так, визначенню суті феномена особистості, яка формується в умовах полікультурного середовища, присвячені праці О. Аракелян, К. Баханова, А. Богуш, В. Борисенкова, Л. Гумільова, Л. Казанцевої, Г. Назаренко, Ю. Плеханової та ін.; ідеї створення полікультурного освітнього простору як умови формування особистості розглядаються в наукових працях Є. Бондаревської, О. Гукаленко, Л. Гончаренко, В. Макаєва, З. Малькової, В. Погребняка, А. Рижанової, Г. Філіпчука та ін.

Слід зазначити, що в науковому обігу трапляються різні дефініції полікультурного освітнього простору. Наприклад, В. Погребняк визначає полікультурне виховне середовище як соціально детермінований комплекс умов життєдіяльності, результат формальної й неформальної взаємодії різних культур, який зумовлює особистісний розвиток їхніх представників [7, с. 56]. Відповідно, полікультурний виховний простір навчального закладу – це соціокультурний продукт взаємодії суб'єктів виховання, що репрезентують різноманітність культур у певному соціальному середовищі (країні, регіоні, місцевості) в окремому навчальному закладі, який визначає специфіку реалізації завдань навчання, виховання й усебічного розвитку особистості [8, с. 70].

За визначенням І. Колоколової [5], В. Бондаренко [1] та ін., полікультурний простір навчального закладу – це об'єктивно наявна система міжкультурних, соціальних і освітніх взаємовідносин, що сприяє інтеріоризації національної культури, формуванню загальнолюдських цінностей за допомогою полікультурної освіти; соціально-виховна категорія, що відрізняється особливостями структури й функціонального призначення. Структура полікультурного простору навчального закладу, на думку О. Пастухової, представлена такими складовими: полікультурний колектив вихованців, багатокультурний склад педагогів, крос-культурний характер педагогічного процесу, соціокультурне середовище освітнього закладу [6, с. 50–58].

Найуживанішим у педагогіці є тлумачення О. Гукаленко [3] полікультурного освітнього простору як територіально визначеного середовища, що включає уста-

нови, спеціально створені та призначені для виховання й освіти молодого покоління (дитячі садки, школи, училища, технікуми, інститути тощо), а також соціальні системи та явища (люди, установи, соціальні та політичні інститути, предметний світ, суспільні процеси, засоби масової інформації, провідні ідеї, ціннісні орієнтації), тобто все те, що обумовлює глибокі зміни в освіті мультикультурного суспільства.

Погоджуємося з думкою Ф. Сисоевої, що полікультурний освітній простір вимагає комплексних зусиль для його вивчення, ефективної роботи в ньому, формування позитивного соціального досвіду вихованців. Полікультурність відкриває різноманітні можливості, розширює простір для прояву активності особистості, її підтримки й позитивної орієнтації. Реалізація такого потенціалу полікультурного освітнього простору залежить насамперед від визначення змісту, засобів, механізму реалізації соціальної політики, а також обліку педагогічних проблем полікультурного освітнього простору. При формуванні полікультурного освітнього простору важливу роль відіграє етнокультурний компонент змісту освіти, який дозволяє більш широко, яскраво, предметно здійснювати освітній процес, формуючи сучасну толерантну особистість [9].

Методологічним інструментом побудови полікультурного освітнього простору педагогічного університету виступають концепції діалогу культур та культурного плюралізму. Саме з позицій полікультурності як одного з головних методологічних підходів у сучасній державній освітній політиці утверджуються цілі модернізації української освіти, принципи духовно-морального розвитку й виховання громадянина України, структура державних освітніх стандартів. На тактичному рівні від розвитку полікультурної освіти залежить успішність подолання тих загроз соціальної нестабільності, які виникають на ґрунті невідповідності молоді до життя в умовах зростаючої поліетнічності й полікультурності українського суспільства. У стратегічному сенсі полікультурна освіта є найважливішим інструментом формування української громадянської ідентичності.

Полікультурний простір вищого навчального закладу покликаний зберігати етнокультурні традиції; відкривати нові культурні перспективи; орієнтувати на різноманітність і відкритість відносно нових культур; формувати в студентів здатність прийняття різних культур і шанобливого ставлення до них; виховувати емпатію до людей різних національностей; ознайомлювати з різноманітним народним традицій, норм поведінки і з сучасною їхньою культурною інтерпретацією. Призначення полікультурного простору навчального закладу полягає у виконанні соціальних, освітніх і виховних завдань.

Отже, враховуючи розглянуті вище наукові дослідження, ми трактуємо полікультурний освітній простір вищого педагогічного навчального закладу як територіально визначене середовище, в якому наявні міжкультурні, соціальні й освітні взаємостосунки і взаємозв'язки суб'єктів навчально-виховного процесу, що репрезентують різноманітність культур, та явища (суспільні процеси, освітня політика, ціннісні орієнтації тощо), які визначають специфіку реалізації мети навчання, виховання й усебічного розвитку особистості студентів у багатокультурному суспільстві [4, с. 42].

У структурі полікультурного освітнього простору вищого педагогічного навчального закладу ми виокремлюємо такі елементи: полікультурний склад педагогів, полікультурний склад студентів, представники соціокультурних інститутів, матеріальне та нормативне забезпечення.

Педагоги, студенти та представники соціокультурних інститутів є суб'єктами навчально-виховного процесу в навчальному закладі, які активно спілкуються, взаємодіють, взаємовпливають один на одного. Характер такої взаємодії є кроскультурним, тобто таким, що забезпечує культурний взаємообмін і взаємозбагачення представників різних культур.

Нормативне забезпечення включає полікультурний компонент державного стандарту освіти, що визначає зміст навчально-виховного процесу та дозволяє спроектувати шляхи його реалізації в умовах конкретного навчального закладу.

Матеріальне забезпечення передбачає сегмент матеріально-технічної інфраструктури навчального закладу, що дозволяє реалізовувати на практиці ідеї полікультурної освіти. Наприклад, бібліотеки, медіа-центри, в яких наявна література

полікультурного спрямування, аудиторії, оформлені в стилі національних культур, відеопідбірки національних свят, звичаїв, обрядів різних народів світу тощо.

У змодельованому полікультурному освітньому просторі вищого педагогічного навчального закладу полікультурна освіта запроваджується на мікрорівні. Для створення сприятливого полікультурного освітнього простору ВНЗ на цьому рівні має забезпечення співпраці з різними соціокультурними інститутами регіону (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, національні освітньо-культурні товариства, родини студентів тощо). Слушною в цьому контексті є думка О. Пікалової й Ю. Королькової про те, що тісні зв'язки з установами культури й мистецтва (музеями, виставковими залами, театрами, бібліотеками тощо), з громадськими організаціями (діаспорами, культурними центрами), з професійними та аматорськими колективами (хори, ансамблі), участь у різноманітних акціях і заходах сприяють консолідації суспільства, вихованню в дусі миру та взаємодопомоги [2, с. 33–35].

Проте її реалізація залежить і від територіального місцезнаходження навчального закладу (мале місто чи мегаполіс), соціальної активності територіальної громади, засобів масової інформації тощо. Це є чинниками, що впливають на полікультурний освітній простір вищого педагогічного навчального закладу та полікультурну освіту, яка в ньому запроваджується, на мезорівні.

Нарешті, формування загальної концепції полікультурної освіти залежить від країни та суспільних процесів у полікультурній державі. Тобто країна і тип державності – це чинники, що впливають на реалізацію полікультурної освіти на макрорівні.

Висновки. Отже, на основі аналізу наукових праць з'ясовано, що полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів включає організацію та зміст педагогічного процесу, спрямованого на формування особистості майбутнього фахівця, здатного жити й діяти в полікультурному суспільстві. Одним із методологічних концептів у системі полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів, на основі якого створюється полікультурний освітній простір вищого педагогічного навчального закладу, є освітньо-просторовий підхід. Його запровадження сприяє накопиченню й рефлексуванню студентом власного індивідуального досвіду життєдіяльності в полікультурному середовищі на мега-, мезо- та мікрорівнях і побудові індивідуальних освітніх траєкторій професійного зростання.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні особливостей побудови полікультурного освітнього простору в дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах.

Література

1. Бондаренко В. И. Социально-педагогическая деятельность "открытой" школы в поликультурной среде : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Бондаренко Валентина Ивановна. – Владивосток, 2005. – 175 с.
2. Воспитательно-образовательный процесс в поликультурном пространстве образовательного учреждения : учеб.-метод. комплекс / авт.-сост.: О. Н. Пикалова, Ю. В. Королькова. – Ставрополь : СКИРО ПК и ПРО, 2012. – 146 с.
3. Гукаленко О. В. Теоретико-методологические основы педагогической поддержки и защиты учащихся-мигрантов в поликультурном образовательном пространстве : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Гукаленко О. В. – Ростов-на-Дону, 2000. – 40 с.
4. Гуренко О. І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект : монографія / О. І. Гуренко. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2014. – 588 с.
5. Колоколова И. В. Поликультурное пространство образовательного учреждения как среда педагогической поддержки личности учащегося : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Колоколова Инна Валерьевна. – Ростов-на-Дону, 2001. – 198 с.
6. Пастухова Е. Л. Право быть непохожим на других: заметки о воспитании культуры межнационального взаимопонимания и терпимости / Е. Л. Пастухова // Директор школы. – 2003. – № 5. – С. 50–58.
7. Погребняк В. Організаційно-методичні засади педагогічного супроводу полікультурного виховного простору у вищій освіті Канади / В. Погребняк // Педагогічні науки : зб. наук. пр. Полтавського нац. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. – 2012. – Вип. 56. – С. 55–61.

8. Погребняк В. Формування полікультурного виховного середовища у вищій педагогічній освіті зарубіжних країн / В. Погребняк // Педагогічні науки : зб. наук. пр. Полтавського нац. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. – 2012. – Вип. 54. – С. 69–75.

9. Сысоева Ф. М. Педагогические проблемы реализации социальной политики в региональном поликультурном образовательном пространстве : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Сысоева Фаина Михайловна. – Ставрополь : Ставропольский государственный университет, 2005. – 183 с.

10. Туктарова Р. И. Создание поликультурного образовательного пространства в дошкольном образовательном учреждении : монография / Р. И. Туктарова, Э. Р. Хакимов. – Ижевск : УдГУ, 2008. – 212 с.